Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences
e-ISSN: 2149-4894

Cilt/Volume: 28 • Sayı/Issue 1 • Mart/March, 2026: 125-136
Araştırma Makalesi / Research Article

Platoncu Sistemde Sanatın Gayesi*

The Purpose of Art in the Platonic System

Arş. Gör. Enise Betül ÇİFÇİ[1]

Süreç/History
Geliş/Submitted: 01/08/2025
Kabul/Accepted: 25/12/2025
Yayın/Published: 25/03/2026

İntihal/Plagiarism
Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement
Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması / Competing Interests
Yazar(lar), çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / The author(s) declares that have no competing interests.

Telif Hakkı/Copyright
Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0) license.

Öz
Platoncu sistemde sanatın gayesinin ne olduğu sorusunu cevaplandırmak, Platoncu sistem ile ilişkili farklı birkaç soruyu cevaplandırmayı gerekli kılmaktadır. Bu sorulardan ilki sanat eserinin doğasının ne olduğu sorusudur. Doğa, gayenin üzerine inşa edildiği temel olarak kabul edilmelidir. Platon, sanatın mimesis olduğunu ifade eder. Ancak mimesis, kelime anlamının düşündürdüğünün aksine kabaca kopyadan ibaret değildir. Mimesis, Platoncu sistemde sanatçının kendisine ideayı örnek olarak eserini yaratması ve sanatçının elinde bir hakikatin inkişaf etmesi manasına gelmektedir. İdeayı değil de somut bir nesneyi örnek alarak eserini yaratan sanatçı hakikatten iki derece uzaklaştığı için eseriyle beraber Platon'un devletinden kovulmuştur. Yalnızca iyinin, doğrunun ve güzelin hakiki bilgisine muttali erdemli sanatçı eserini yaratırken ideayı örnek alacaktır. Erdemli sanatçının eseri erdeme dair olacaktır; çünkü eser esasında sanatçının edindiği doğruluk ve ölçülülük ilkelerinin inkişaf etmiş halidir. Erdemli sanatçının erdeme dair eseri muhatabını da erdemli olmaya teşvik ederek kişiyi ve toplumu dönüştürecektir. Sanatın kişiyi ve toplumu dönüştürme gücü, Platon'un sanat eserine gençlerin eğitiminde önemli bir yer tahsis etmesine zemin hazırlamıştır. Ahlak eğitiminde bir araç olarak kullanılması, Platoncu sistemde sanatın işlevine karşılık gelmektedir. Bu çalışma sanat eserinin gayesinin ne olduğu sorusunu doğa ve işlev kavramları çerçevesinde cevaplandırmaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sanat Felsefesi, Platon, Sanat, Doğa, Gaye, İşlev.

Abstract
Answering the question of the purpose of art within the Platonic system requires addressing several other questions related to the Platonic system. The first of these questions is the question of the nature of the work of art. Nature should be regarded as the foundation upon which purpose is built. Plato states that art is mimesis. However, mimesis is not simply a matter of copying, as its literal meaning might imply. Within the Platonic system, mimesis signifies the artist's act of creating a work by taking the idea as a model, through which a truth manifests itself in the hands of the artist. Since the artist who takes not the idea but a concrete object as a model for their work is twice removed from the truth, both the artist and their work are excluded from Plato's ideal state. Only the virtuous artist, who possesses true knowledge the good, the true, and the beautiful, will take the idea as a model in creating their work. The work of the virtuous artist will concern virtue, for the work is essentially the developed form of the principles of truth and moderation that the artist has attained. The virtuous artist's work, being concerned with virtue, will also encourage the audience to become virtuous, thereby transforming both the individual and society. The transformative power of art over the individual and society laid the groundwork for Plato's assignment of an important role to the work of art in the education of the youth. The use of art as an instrument for moral education reflects its function in the Platonic system. This study will attempt to answer the question of the purpose of the work of art within the framework of the concepts of nature and function.
Keywords: Philosophy of Art, Plato, Art, Nature, Purpose, Function.

Atıf için (*to cite*): Çifçi, E.B. (2026). Platoncu sistemde sanatın gayesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 28*(1), 125-136. https://doi.org/10.32709/akusosbil.1755950

*Bu makale "Klasikten Postmoderne Sanatın Konumu ve Dönüşümü" adlı yayınlanmamış doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

[1] Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İstanbul Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Doktora Öğrencisi, İstanbul/Türkiye, e.b.danis@gmail.com.

Giriş

Sanatçının eserini belirli bir gayeye matuf olarak yaratması sanata dair bugünkü kabullerimiz düşünüldüğünde garip karşılanabilir. Ancak Antikçağ'da sanat eserinin belirli bir gayeye yönelik olarak belirli bir işlevi yerine getirmesi beklenirdi. Platon bütün bileşenlerini kişiyi ve toplumu erdemli kılacak şekilde inşa ettiği ideal devletinde sanata da ahlaki bir gaye atfetmiştir. Kişinin ve toplumun erdeme ulaşmasına katkı sunmayacak sanat eseri sanatçısıyla beraber Platon'un devletinden kovulmuştur. Filozofun sanat eserine atfettiği ahlaki gayeyi üzerine inşa ettiği temel, sanat eserinin doğasıdır. Belirli bir yaşa gelmiş güzelin hakiki bilgisine sahip erdemli sanatçı güzel ile karşılaştığında bir güzellik yaratmak isteyecek ve bir eser ortaya koyacaktır. Sanatçı erdemli bir kimse olduğu dolayısıyla doğruluk ve ölçülülük değerleriyle donandığı için eserinin nüvesi doğruluk ve ölçülülük değerleri olduğu gibi eseri de esasında doğrululuk ve ölçülülüğün inkişafıdır. Böylesi bir eser muhatabını da doğası gereği erdeme yönlendirecek ve böylesi bir esere yalnızca erdemli kimseler iltifat edecektir. Yalnızca güzelin hakiki bilgisine sahip olmayan sanatçı, eserinde hakiki güzeli yani güzellik ideasını değil somut nesneyi yani ideanın taklidini taklit edecektir. Hakikatin ikinci dereceden taklidi olan sanat eseri basit bir taklit olduğu için muhatabını erdeme yönlendirmesi de söz konusu olamayacaktır. Böylesi bir eserin ve sanatçısının Platon'un devletinde yeri yoktur. Filozof, güzel sanat eserinin gençlerin ahlak eğitimine katkı sunabileceğini dolayısıyla eserin toplumda önemli bir işlevi yerine getirebileceğini düşünmüştür. Doğa üzerine inşa edilen gaye, Platoncu sistemde gerçekleştiği takdirde önemli bir işlev kazanmaktadır. Bu sebeple makalede gayenin üzerine inşa edildiği temel olarak öncelikle sanatın doğası sonrasında ise eserin gayesini gerçekleştirdiği durumda toplumda edineceği yer yani işlevi ele alınacaktır.

1. Sanatın Doğası

Sanatın gayesinin üzerine inşa edileceği temel olarak doğa ele alınmadan evvel çerçevenin doğru bir şekilde çizilebilmesi amacıyla ifade edilmesi gereken birkaç husus bulunmaktadır. Bu hususlardan ilki, felsefe tarihi boyunca çokça tartışılmış bir mesele olan Platon'un eserlerinin tutarlı ve birbirini tamamlayıcı mahiyette olup olmadığıdır. Belirtildiği gibi çokça tartışılmış ve aksini savunan düşünürler olsa da elinizdeki çalışma filozofun eserlerinin birbiriyle uyumlu ve birbirini tamamlayıcı mahiyette olduğu görüşü (Levin, 2001, s. 152) esas alınarak kaleme alınmıştır. Platoncu sistem filozofun temel eseri olarak kabul edilen Devlet'ten ibaret değildir. Platoncu felsefede herhangi bir sorunun cevabına ulaşabilmek, filozofun diğer eserlerini de dikkate almayı gerektirir; çünkü sistem kendi içerisinde bir bütündür. Söz konusu bütünlüğü görebilmek için filozofun tüm eserleri ve meseleye dair tüm bağlamlar dikkate alınmak zorundadır.

Platoncu sistemde herhangi bir sorunun cevabına ulaşabilmek için filozofun meseleyi ele aldığı tüm bağlamları dikkate alma gerekliliği, Platon'un yönteminden kaynaklanmaktadır. Sanat felsefesi söz konusu olduğunda filozofun sanat eserini psikolojik, politik, metafizik öncelikli olmak üzere birden çok bağlamda ele aldığı görülmektedir. Birden çok bağlamda sanat eserinin ele alınmış olması, Platoncu sistemde sanatın önemli bir yeri olduğu çıkarımını mümkün kılsa da sanat eserinin filozof açısından ehemmiyetini gösteren en önemli nokta, filozofun hakikat düşüncesini sanat yorumu ile okuyucuya iletmesidir. Sisteminin kalbi denilebilecek hakikat düşüncesinin sanat eserine atıfla açık ve anlaşılır olması, sanat felsefesi olmaksızın Platoncu sistemin noksan olacağı çıkarımını mümkün kılmaktadır (Halliwell, 2012, s. 176- 177).

Platon'un kendi içerisinde tutarlı bir sistem kurduğu ifade edildiğine göre çerçevenin belirginleştirilmesi amacıyla dikkat çekilmesi gereken ikinci husus, Platoncu sistemin teleolojik bir sistem olduğu kanaatiyle çalışmanın inşa edilecek olmasıdır. Filozofa göre yapıp ettiğimiz her şeyde bir gayeye erişmeye çalışırız. Platon'a göre söz konusu gaye, iyinin kendisidir. Filozof, söz gelimi yürüdüğümüzde iyiye ulaşmak için yürüdüğümüzü durduğumuz zaman ise durmanın daha iyi olduğuna kanaat getirdiğimiz için durduğumuzu ifade eder. Yapıp ettiğimiz her şeyde erişmeye çalıştığımız gaye, iyinin kendisidir (Platon, 1999, s. 23).

Filozofa göre yapıp ettiğimiz her şey eğer iyiye ulaşırsa değerli olur. Yapıp ettiklerimiz ile doğruluk gibi bütün değerler de kişiyi iyiye ulaştırması halinde hem değerli hem de yararlı olur. Gaye zincirinin son halkası olan iyi, Platoncu sistemde en yüksek bilimin konusu olmaktadır. İnsanın nihai gayesi olan iyi ile iştigal eden bilim de en yüksek bilime karşılık gelmektedir. Ancak sistemin böylesine önemli bir noktasında bulunan iyinin ne olduğu sorulduğunda Platon açık sözlülükle iyinin ne olduğunu tam olarak bilmediğini ifade eder ve iyiyi örnekler vasıtasıyla açık ve anlaşılır kılmaya çalışır. İyinin

bilinmesi elzemdir; çünkü anlaşılacağı üzere iyinin ne olduğu bilinmediği takdirde diğer bildiklerimizin hiçbir ehemmiyeti kalmayacaktır (Platon, 2015, s. 257-261, 505-508).

Filozof iyiyi açıklamadan önce "anlaşılabilen fakat görülemeyen şeyler" şeklinde kısaca ideanın tanımını yapmayı gerekli görür. Kimi şeyleri görebildiğimiz halde algılayamıyorken idealar söz konusu olduğunda tam tersi geçerlidir. İyi ideasını ise Platon güneşe benzetmektedir. Görünebilen şeyler için güneş ne ifade ediyorsa algılanabilen şeyler için iyi ideası aynı şeyi ifade etmektedir. Yani güneş ışığı olmaksızın hiçbir şeyi göremediğimiz gibi iyi ideası olmaksızın da ne bir şey kavrayabilir ne de öğrenebiliriz. Filozof bu durumu iki sebebe bağlamaktadır. İyi ideası olmaksızın hiçbir şeyi kavrayamamızın dolayısıyla hiçbir şey öğrenememizin ilk sebebi, iyi ideasının rehberliği olmaksızın aklımızı kullanamamızdır. Bu noktada göz ve güneş örneği hatırlanmalıdır. Karanlık bir ortamda göz nasıl göremiyor dolayısıyla işlevini yerine getiremiyorsa iyi ideası olmaksızın da akıl işlevini yerine getirememektedir. Gerçekliği kavrayabilmemiz için iyi ideasının elzem olmasının ikinci sebebi ise iyi ideasından pay almayan bir gerçekliğin mümkün olmamasıdır. Yani iyi ideası olmaksızın hiçbir varlık kavranamaz, öğrenilemez çünkü iyi ideası olmaksızın hiçbir varlık var olamaz. Platoncu sistemde varlığın var olma sebebi iyi ideasıdır (Plato, 2015, s. 262-263, 508.)

Var olan her şeyin varlıklarını borçlu oldukları iyi ideası, iyi şeklinde nitelendirilen her şeyin iyiliğini de borçlu olduğu şeydir. Bir şey iyi ideasından pay alabildiği miktarda iyi şeklinde nitelenebilir. Nitelendirildiği şeyin ne olduğu fark etmeksizin iyiliğin kaynağı, Platoncu sistemde iyi ideasıdır. Aynı zamanda iyilik kalıcı ve mutlak bir değer olduğu için filozof bakımından iyinin göreceli olduğu da düşünülemez. Kişiden kişiye ya da durumdan duruma iyiliğin değişmesi Platoncu sistem açısından mümkün değildir (Lodge, 2014, s. 176).

İyi ideası ile alakalı yukarıda söylenenlerin tümü şu şekilde özetlenebilir: Görünebilenler dünyasında güneş ne ifade ediyorsa kavranabilenler dünyasında iyi ideası benzer anlamları ifade etmektedir. Ayrıca varlık, hem varlığını hem de iyiliğini iyi ideasına borçludur ve Platoncu sistemde iyiliğin göreceliliği söz konusu değildir. İyi ideası için söylenenlerin sanat eseri söz konusu olduğunda okuyucuya ne söylediği üzerinde durulması elzemdir. İyi ideası ile alakalı ifade edilenlerden hareketle öncelikle sanat eserinin de hem varlığını hem de iyiliğini iyi ideasına borçlu olduğu söylenebilir. Buradan Platoncu sistemde sanat eserinin iyiliğinin temelinin metafizik bir ilke olduğu çıkarımı yapılabilir. Sanat eserinin iyiliğinin temeli mutlak ve evrensel bir ilkeye dayalı olduğu için iyi şeklinde nitelendirilebilecek sanat eserinin iyiliğinin göreceli olmasının düşünülemeyeceği de yapılabilecek çıkarımlar arasındadır. Platoncu sistemde iyi bir sanat eseri herkes için her durumda iyidir.

Bu noktada Grek düşüncesinde ziyadesiyle ehemmiyetli olan kalokagathia kavramı ele alınmalıdır. Kalokagathia Platon da dahil olmak üzere Grek düşünürlerinin iyi ile güzel birlikteliğini kendisinde dercettikleri kavramdır. Grekler iyi olan her şeyin aynı zamanda güzel; güzel olan her şeyin de aynı zamanda iyi olduğunu düşünmüşlerdir. Grekler için iyi olmayan bir güzel ya da güzel olmayan bir iyi söz konusu değildir. Bu durum iyinin ve güzelin doğasından kaynaklanmaktadır. Doğası gereği her iyi güzel her güzel de iyidir (Tunalı, 1983, s. 31). Platoncu felsefeyi de içine alacak şekilde Grek düşüncesinde iyi ile güzel arasında böylesi bir özdeşlik ilişkisi bulunduğundan sanat eserinin güzelliği hakkında konuşmak aynı zamanda iyiliği hakkında konuşmak manasına gelmektedir. Söz konusu özdeşlik ilişkisi sebebiyle çalışma boyunca sanat eseri kimi zaman iyi kimi zaman da güzel şeklinde nitelendirilecektir.

Platoncu sistemde her iyiliğin kaynağı olarak mutlak iyinin varlığı söz konusu olduğu gibi her güzelin asıl kaynağı olarak da mutlak güzelden söz edilmektedir. Filozofa göre güzel olan her şeyin güzelliği mutlak güzelden kaynaklanmaktadır. Güzel bir varlığın güzelliğinin sebebi şekli ya da parlaklığı gibi dışsal bir etken olamaz. Güzelliğin tek membaı mutlak güzeldir (Plato, 1966, 100c-d-e). Bu durum, sanat eserinin de şekli ya da rengi gibi dışsal bir özelliği sebebiyle güzel kabul edilemeyeceğini, sanat eserinin de güzelliğinin yegâne kaynağının mutlak güzel olduğunu göstermektedir. Sanat eseri yalnızca mutlak güzelden pay aldığında güzel şeklinde nitelenebilmektedir.

Var olan her şey gibi sanat eserinin de hem varlığını hem de iyiliğini iyi ideasına borçlu olduğu ve iyi ile güzel özdeşliği ele alındığına göre sanatın kaynağının ne olduğu sorusu cevaplandırılmaya çalışılarak sanatın doğası incelenmeye devam edilebilir. Platon'a göre erkek ya da kadın olması fark etmeksizin belirli bir yaşa geldiğinde her insan doğurmak istemektedir. Doğumların tümü bir ölümlüyü ölümsüz hale getirmektir. Filozofa göre sanata kaynaklık eden şey de söz konusu doğurma arzusudur. Doğumun mahiyeti sorulduğunda Platon doğası gereği doğurmak isteyen kimsenin güzelle karşılaştığı

an sevinçten dolduğu taştığı ve doğum yaparak çoğaldığını ifade eder. Bundan dolayı doğurmak ve çoğalmak isteyen kimse güzele yönelmektedir. Bu süreç doğası gereği doğurmak ve çoğalmak isteyen bireyin güzele yaklaşarak güzelleştiği ve güzelleşmekle beraber doğurarak bir güzellik yarattığı şeklinde özetlenebilir. Ayrıca tanrının kurduğu düzen de bütünüyle güzel olduğu için doğan her güzel, doğduğu düzene yani güzelliğe uyum sağlar (Platon, 2000, s. 57).

Platon'a göre sanatçı doğruluk ve ölçülülük değerleriyle donanmıştır. Bir kişi gençlik zamanlarında doğru sözlü ve ölçülü bir kimse ise olgunluk dönemine geldiğinde doğurmak, çoğalmak yani bir şeyler üretip taşmak ister. Böylesi bir anda doğumu mümkün kılacak bir güzellik ile karşılaşmalıdır. Doğası gereği sanatçı çirkinliğe değil güzelliğe yönelmektedir. Platon çirkinlik içinde doğumun mümkün olmadığını vurgular; doğum güzellik içinde güzelliğe yönelik olarak gerçekleşmektedir. Doğruluk ve ölçülülük değerleriyle donanmış bir kişi yani güzel şeklinde nitelendirilmeyi hak etmiş kişi yine kendisi gibi güzel bir kişi ile karşılaştığında doğum gerçekleşir. Güzel ile karşılaşması neticesinde doğumun gerçekleşmesi yani sanatçının eserini yaratması esasında donandığı doğruluk ve ölçülülük ilkelerinin filizlenip çiçek olma hadisesidir. Sanatçı donandığı doğruluk ve ölçülülük ilkelerinin inkişafı ile eserini yaratmış olur. Eser hem sanatçının kemalinin bir göstergesi hem de esere muhatap kılınan kimselerin kemaline vesiledir; çünkü eserin filizlendiği tohum doğruluk ve ölçülülüktür. Böylesi bir eser erdemden, iyilikten bahsedecektir. Ayrıca Platon'a göre sanatçı ile eseri arasındaki ilişki baba ile çocuğu arasındaki ilişkiden daha sıkıdır. Söz gelimi Homeros'un ya da Hesiodos'un eserlerine bakıldığında söz konusu sanatçıların eserleri hürmetine kendilerinin onurlandırıldığı, adlarına tapınaklar inşa edildiği dahi görülmektedir. Bu sebeple filozof böylesi eserlerin sanatçıları için vefalı bir çocuktan dahi öte olduğunu ifade etmiştir (Platon, 2000, s. 59-60).

Yukarıda söylenenlerden anlaşılacağı üzere Platon'a göre sanata kaynaklık eden, sanatçının doğası gereği doğadaki düzen ile uyumlu bir eser yaratma iştiyakıdır. Yaratma sürecinin bir bebeğin doğumuna benzer şekilde doğal bir süreç olduğu unutulmamalıdır. Yine unutulmaması gereken bir diğer husus, güzel bir eser yaratabilmesi için sanatçının güzel bir ruha sahip olması yani erdemli bir kimse olması gerekliliğidir. Doğruluk ve ölçülülük ilkeleri ile donanmış bir ruha sahip sanatçının yine doğruluk ve ölçülülük ilkeleriyle donanmış bir ruha sahip muhatap ile karşılaşması neticesinde güzel sanat eseri inkişaf etmektedir. Erdemli sanatçının erdemli muhataba sunduğu sanat eseri de erdeme dair bir şeyler söylemek zorundadır; çünkü eserin kendisinden filizlendiği tohum ölçülük ve doğruluktur. Anlaşılacağı üzere Platoncu sistemde sanat, filozofun metafizik düşüncesi ile alakalı olduğu kadar ahlak felsefesi ile de ilişkilidir.

Platon'a göre sanatın kaynağı ele alındığına göre sanat eserinin varlığa gelme süreci ele alınarak eserin doğası irdelenmeye devam edilebilir. Platon Şölen'de var olmayan herhangi bir şeyi var etmeye poiesis; tüm yaratıcıları da poietes olarak adlandırmıştır (Platon, 2000, s. 55-56) Tıpkı kalokagathia gibi poiesis ve poietes de Platon'un da dahil olacağı şekilde Grek düşüncesinin ortak kavramlarıdır. Söz konusu kavramların izinde sanat eserinin var oluş sürecini anlayabilmek, Grek düşüncesinde sanat eserine tahsis edilen metafizik konumu anlamayı gerektirmektedir. Kabaca bir şeyi açığa çıkarmak manasına gelen poiesis kavramı tüm yapıp etmeler için kullanılır. Canlı ya da cansız olması fark etmeksizin bütün var oluşların yani açığa çıkmaların poiesis olduğu söylenebilir. Physis ise bir şeyin kendi içerisinde patlayıp açılarak varlık kazanmasıdır. Physis de bir poiesis'dir. Bir tohumun kendi içerisinde patlayıp açılarak çiçek olması physis'e örnek olarak verilebilecekken böylesi bir varoluş aynı zamanda poiesis'dir. Sanat eserinin varoluşu da poiesis'dir. Şöyle ki, eserin maddesi sanatçının elinde patlayıp açılarak varlık kazanır, bir vazoya ya da bir heykele dönüşür. Bir şeyin yok değil de var olmasını mümkün ve gerekli kılan şey ise aletheia'dır. Heidegger tarafından hakikat olarak tercüme edilen aletheia bir şeyin gizini açması manasına gelmektedir. Yani tüm poiesis'leri mümkün ve gerekli kılan canlı ya da cansız olması fark etmeksizin varlığın bir hakikate sahip olması ve söz konusu hakikatin inkişaf etme mecburiyetidir (Heidegger, 1998, s. 50-52).

Yukarıda poiesis ve physis gibi terimlerle anlatılmaya çalışılanların sanat eserine bakan yönü şu şekildedir: Platon da dahil olmak üzere Grekler yokluktan varlığa gelmeyi poiesis kavramı ile ifade etmektedir. Bir tohumun filizlenip çiçeğin açması poiesis olduğu gibi bronz gibi bir maddenin sanatçının elinde şekillenerek vazonun var olması da poiesis'dir. Doğal varlıkların da sanat eserinin de varlık sahasına çıkması poiesis kapsamındadır. Varoluş bakımından doğal varlıklar ile sanat eseri arasındaki tek fark, sanat eserinin sanatçının ellerinde, sanatçının elleriyle var olmasıdır. Varoluş bakımından doğal varlıklar ile sanat eseri arasındaki temel ortak nokta ise her ikisinin de bir hakikati barındırması

sebebiyle var olmaları gerekliliğidir. Bu sebeple özel olarak Platoncu sistemde genel olarak ise Grek felsefesinde sanatın bir varoluş biçimi olduğu, eserin bir hakikati barındırdığı ve söz konusu hakikatin inkişafının gerekliliği sebebiyle varlık sahasına çıktığı söylenebilir.

Poiesis ve physis kavramlarının sanat eserinin doğası bakımından işaret ettikleri ele alındığına göre bu noktada Platoncu felsefede sanatın doğasının açıklığa kavuşturulabilmesi açısından ele alınması belki de en gerekli kavram mimesis'tir. Mimesis, Platon gibi Aristoteles ve Plotinus'un da sanata dair görüşlerini üzerine inşa ettikleri temel kavramdır. Genellikle "taklit" şeklinde Türkçe'ye tercüme edilen mimesis bir şeyi tasvir etmek anlamına gelmektedir. Mimesis kavramının kendisi herhangi bir pejoratif manaya sahip olmasa da Platon'un Devlet adlı eserinde kavramı kullanış biçimi sebebiyle sonraki zamanlarda mimesis sanata dair olumsuz bir manaya işaret eder hale gelmiştir (Tunalı, 1983, s. 73-74). Filozofun sanat eserini tıpkı doğal varlıklar gibi bir hakikatin inkişafı, sanatı da bir var oluş biçimi olarak kabul etmesiyle sanatı mimesis'ten yani kabaca taklitten ibaret görmesi nasıl mümkün olabilmektedir sorusu cevaplanması gereken bir sorudur.

Platon mimesis kavramını açıklığı kavuşturmak için yatağı örnek olarak verir. Filozofa göre üç farklı yatak söz konusudur. İlk olarak yatak ideasından yani mahiyetinden söz edilebilir ve yatak ideasının yaratıcısı yalnızca Tanrı'dır. İkinci olarak ise evlerde kullanılan yatağın mevcudiyeti söz konusudur. Bu yatağı ise imal eden marangozdur. Üçüncü olarak ise ressamın çizdiği yatak resminde yatağın son versiyonu ile karşılaşırız (Platon, 2015, s. 487). Platoncu sistemde idea eşyanın hakikati olarak kabul edilir. Bu sebeple ressamın çizdiği yatak resmi hakikatten iki derece uzaklaşmak manasına gelmektedir. Evlerde kullanılan yatak hakikatin taklidi iken resimdeki yatak hakikatin taklidinin taklididir. Filozofa göre hakikati es geçerek hakikatin taklidini taklit eden resmin makbul bir sanat eseri olduğu kabul edilemez.

Platon'un ideal devletinde istemediği ressam amacı, "olanı olduğu gibi değil görüneni göründüğü gibi" resmetmek olan ressamdır. Böylesi ressamlar eserlerini yaratırken resmettikleri şeylerin ideasını yani mahiyetini ve hakikatini değil de görünen veçhesini taklit ederler. Bu sebeple eserleri hakikatten iki derece uzaklaşmıştır ve filozofun devletinde meşru bir şekilde var olmaları mümkün değildir. Bu eserler hakikat ile değil hakikatin gölgesi ile ilişkilendirilebilecek eserlerdir (Platon, 2015, s. 488-489). Sanatçının eserini yaratırken neden böyle bir yol izlediği sorulduğunda Platon, bu durumun sebebinin sanatçının hakikatin bilgisine sahip olmayışı olduğunu ifade eder. Hakikatin bilgisine muttali olmayan sanatçı hakikatten iki derece uzaklaşır. Elbette kemal bakımından bu bir noksanlıktır. Sanatçı hakikatin bilgisine muttali olsaydı hakikati taklit ederek hem güzel hem de ölümsüz yapıtlar yaratacaktı (Platon, 2015, s. 490).

Poiesis, aletheia, mimesis kavramlarının sanatın doğasına dair işaret ettikleri şöyle bir tablo ortaya koymaktadır: Platon'a göre sanat mimesis'tir. Ancak mimesis kavramının ilk akla getirdiği şekliyle sanatın kopya ya da taklitten ibaret olduğu Platoncu sistem açısından kabul edilemez. Mimesis, şeylerin hakikatinin yani ideasının taklit edilmesidir. Bu sebeple sanat eserinin yaratılması bir hakikatin inkişafı manasına gelmektedir. Söz konusu hakikatin inkişafı süreci yani sanat faaliyeti de poiesis'dir. Eserin hakikatinin sanatçının ellerinde patlayıp açılarak inkişaf etmesidir. Bu sebeple ısrarla vurgulanması gereken nokta, Platon'a göre sanatın kabaca taklit, tasvir ya da kopya olamayacağıdır. Fakat doğruluk ve ölçülülük ilkeleriyle donanmamış bir kimsenin yani hakikatin bilgisine vâkıf olmayan sanatçının alemde şahit olduklarını kopyalayarak yarattığı sanat eseri, hakikatten iki derece uzak olduğu için güzel bir sanat eseri olması mümkün olmamakla beraber sanatçısıyla birlikte filozofun ideal devletinden kovulmuştur.

Platon'un sanat felsefesi bilindiği üzere genel olarak sansürü meşru görmesi ile dikkat çeker. Sansür söz konusu olduğunda şu nokta göz ardı edilmektedir: Filozof Devlet'te resim üzerinden sanat eseri ile hakikat ilişkisini düzenlemeye çalışmaz. Platon'un Devlet'te düzenlemeye çalıştığı ilişki, sanat eseri ile görünen, somut dünya arasındaki ilişkidir. Platon, hakikati değil görünen dünyayı taklit eden sanat eserini eleştirir. Filozofa göre zaten elimizde olan bir nesnenin bir de taklidiyle meşgul olmak saçmadır. Anlaşılacağı üzere Platon eserinde bir natüralizm eleştirisi sunar. Natüralizm eleştirisiyle birlikte filozof, sanat eseri ile hakikat ilişkisi bağlamında kural koyar ve bir yol haritası çizer. Dahası Platon'un koyduğu kurallar sanat eseri ile insan ilişkisine, sanat eseri ile kişinin sanatı deneyimleme tarzına yöneliktir (Halliwell, 2012, s. 185-186).

Platoncu felsefede hakikat ile görünüş arasında bir köprü vazifesi görerek hakikat ile görünüş arasında ilişkilenmeyi mümkün kılan mimesis teorisidir. Bu durum, Platon'a göre ideaların dünyada

doğrudan algılanamayışı sebebiyledir. Söz gelimi dolaysız bir şekilde güzele muhatap olamayız. Bir çiçekte, yüzde ya da bir bilgide güzeli görmemiz mümkün değildir. Güzel de dahil olmak üzere bütün idealar kendi başlarına bağımsız bir halde bulunurlar (Verdenius, 1962, s. 19). Platoncu sistemin tutarlılığı açısından mimesis teorisi elzemdir. Güzel bir yüz gördüğümüz halde güzelliğin kendisine, iyi bir insan tanıdığımız halde iyiliğin kendisine ya da doğru bir bilgi edindiğimiz halde doğruluğun kendisine vâkıf olduğumuzu, temas ettiğimizi iddia edemeyiz. İyilik, doğruluk, güzellik başta olmak üzere tüm idealar ile algımız arasında muhakkak bir aracı vardır. Sanat eseri söz konusu olduğunda sanat eserini iyi, güzel ya da doğru kılan söz konusu idealar ile eserin ilişkilenmesini ve eseri ile muhatap olarak bizim ilişkilenmemizi mümkün kılan mimesistir. Mimesis sayesinde sanat eseri güzelden pay alarak güzeli görünür kılmaktadır.

Platon'un tavır aldığı anlayış natüralistik sanat anlayışıdır. Filozof sanatın ilizyonizme doğru gidişinin önünü tıkamak ister ancak mimesisin sanatın evrensel kaidesi olduğunun da bilincindedir. Vurgulanması gereken defaatle ifade edildiği gibi güzelin muhatap olduğumuz somut güzelden ibaret olmadığı, mutlak güzelin güzel şeklinde nitelendirilen her şeyin ötesinde olduğudur. Platon için sanat eserini de kapsayacak şekilde tüm güzellikler mutlak güzele vasıl olmak için çıkılması gereken birer basamaktır. Sanat eserinin güzelliğini böylesine titizlikle temellendiren bir düşünürün sanat düşmanı olması elbette söz konusu olamaz (Hafız, 2015, s. 47).

Mimesisin doğanın kabaca taklidinden ibaret olmadığı açık kılındığına göre filozofun sanat eserinin güzel şeklinde nitelenebilmesi için gerekli gördüğü ilk koşul da belirginleşmiştir. Sanat eserinin hem güzelliğinden hem de kalıcılığından bahsedilebilmesi için eserin ideanın taklidi olması gerekmektedir. Doğada var olan herhangi bir nesnenin taklidi olan sanat eserinin ne güzel ne de kalıcı olması söz konusudur (Plato, 1925a, 28-b). Tıpkı idealar gibi ideaların taklidi olan sanat eserleri de ölümsüzdür ve kendileri için değişim ya da yok olma söz konusu değildir (Plato, 1925a, 29a).

Platon'un ne sanatı ne de sanatçıyı bütünüyle sisteminin dışına itmesinin mümkün olmadığı Phaidon adlı eserinde Sokrates ile alakalı paylaştığı bir anekdottan da anlaşılmaktadır. Filozof hocası Sokrates'in idamından önceki son saatlerini şiir yazarak geçirmek istediğini aktarır. Sokrates'in dilinden aktarılan anekdotta Sokrates son zamanlarda çeşitli rüyalar gördüğünü ve gördüğü rüyalardan şiir yazması gerektiğini çıkardığını ifade eder. Kendisi şiir yazmanın kendisi için artık bir gerekliliğe dönüştüğünü; çünkü şiir yazmasının tanrıların bir isteği olduğuna inandığını söyler. Dahası Sokrates "Sokrates! Şiir yaz ve sanatla ilgilen" şeklinde nida edilen rüyaları birden çok kez gördüğünü vurgular. Bu sebeple Sokrates son saatlerini tanrılara şiir yazarak geçirmiştir (Plato, 1966, 60-d, 61b-c).

Platon'un Sokrates'in son saatlerini şiir yazarak geçirdiğine dair aktardığı anekdot filozofun ne sanat eserini ne de sanatçıyı bütünüyle devletinden kovmadığının kanıtıdır. Tekrar ifade edilecek olursa filozofun ütopik devletinde istemediği sanat eseri hakikati değil görünenleri taklit eden eser ve söz konusu eserin yaratıcısı olan sanatçıdır. Sanatçının böylesi bir yol izlemesinin temel sebebi ise yine yukarıda ifade edildiği gibi hakikatin bilgisine muttali olmamasıdır (Platon, 2015, s. 490).

Eserin hakikat ile ilişkisi sanatçının hakikat ile ilişkisinin mahiyetinin göstergesi iken muhatabın da hakikat ile ilişkisini belirlemektedir. Şöyle ki, hakikati değil de görünüşü taklit ederek eserini yaratan sanatçı yine hakikatin bilgisine vâkıf olmayan bir muhatap kitlesine hitap etmektedir. Bir ayakkabı resmini düşünecek olursa ayakkabının bilgisine değil de yalnızca görünüşüne muttali olan ressamın ayakkabı resmini yine ayakkabın bilgisine değil de yalnızca görünüşüne vâkıf olan bir kesim beğenecektir. Böylesi bir durum hem sanatçının hem de muhataplarının hakikat ile ilişkilerinin kopuk olduğunu göstermektedir. Yine erdemin bilgisine muttali olmayan bir tragedya yazarının da eseri görünen şeylerin taklidinden ibarettir ve böylesi bir eserin güzel şeklinde nitelenmesi söz konusu olamayacağı gibi muhatabına hakikati ulaştırması da söz konusu değildir (Platon, 2015, s. 493).

Fark edileceği üzere Platon'un kurduğu felsefi sistemde bilgi, ahlak ve sanat birbirleriyle sıkı bir ilişki içerisindedir. Hakikatin bilgisine vâkıf olmayan kimsenin erdemli bir kimse olması söz konusu değilken erdemli olmayan bir kimsenin de iyi bir sanatçı olması mevzubahis olamaz. Hakikatin bilgisine vukufiyet kişiyi hem bilge hem de erdemli kılarken zıddı durumunda erdemli olmayan kişi kötü bir insan olacaktır. Erdemli olmayan kötü bir kimsenin yarattığı sanat eseri ise en hafif tabirle bayağı bir eser olacaktır (Plato, 1921a, 176c).

Bu aşamada sorulması gereken sorulardan biri de Platon'a göre güzel bir eser yaratabilmesi için sanatçının takip etmesi gereken yolun ne olduğudur. Bu soruya şu şekilde cevap verilebilir: Filozofa göre bilmek esasında hatırlamaktır. Her insan mutlak soyutlamalara vâkıf şekilde dünyaya gelmektedir.

Mutlak soyutlamalar küçüklük, büyüklük, iyilik, adalet gibi ölçünlerdir. Kişi söz konusu ölçünleri biliyor halde dünyaya geldiğinden ve güzellik de soyutlamalara dahil olduğundan kişi mutlak güzele de vâkıf halde doğmaktadır (Plato, 1966, 60d, 61b-c). Mutlak güzele dair bilginin nasıl hatırlanacağı sorulduğunda Platon kişinin söz konusu hatırlanmanın sağlanması için belirli merhalelerden geçmesi gerektiğini söyler. Mutlak güzele dair bilgiyi hatırlaması dolayısıyla vâkıf olması için kişi mutlak güzelin dünyadaki iz düşümleri ile karşılaşmalıdır. Güzel bedenler ile karşılaşıp güzel işler yapıp güzel bilgilere vâkıf olan kişi en sonunda mutlak güzele varacaktır. Varmaktan kasıt, mutlak güzelin özüne erişmektir (Platon, 2000, 211c).

Anlaşılacağı üzere Platon okuyucuya şöyle bir fotoğraf sunmaktadır: Kişi mutlak güzelin özüne erişerek mutlak güzelin bilgisine vâkıf olur. Mutlak güzelin bilgisine vâkıf olan sanatçı güzel şeklinde nitelenmeyi hak edecek eserler yaratır. Mutlak güzelin bilgisine vâkıf sanatçının mutlak güzel ile değil de mutlak güzelin taklitleriyle iştigal etmesi düşünülemez. Yine mutlak güzelin bilgisine vâkıf sanatçının yarattığı güzel sanat eserine ilgi gösteren muhatap da yalnızca mutlak güzelin bilgisine vâkıf kimseler olacaktır. Buradan yola çıkarak Platoncu sistemde sanatın bileşenleri olan sanat eseri, sanatçı ve muhatabın hakikat ile ilişkilerinin birbiriyle uyumlu olma gerekliliği dikkat çekmektedir. Her üç bilişenin de hakikat ile birinci dereceden ilişkili olması mükemmel bir sanat tecrübesi vadetmektedir.

Peki, sanat eseri, sanatçı ve muhatabın hakikat ile birinci dereceden ilişkili olduğu ideal bir birliktelik ne kadar mümkündür? Platon yukarıda detaylıca ele alınan ideal birlikteliğin hem zor hem de nadir oluşunun bilincindedir. Söz konusu ideal birlikteliğin sağlanamadığı durumda ise güzele dair hakiki bilgiye vâkıf olmayan erdemli olmayan sanatçının yarattığı sanat eseri resim, müzik ya da tragedya oluşu fark etmeksizin muhatabının hem hayal dünyasını doğru olmayan bir şekilde harekete geçirecek hem de muhatabına erdeme dair doğru olmayan bilgi sunacaktır. Bu sebeple halka eserlerini sunan sanatçı, ya hakikat bilgisine muttali bir filozof olmalı ya da böylesi bir filozof tarafından denetlenmelidir. Filozofun sanata sansür uygulanmasını gerekli görüşünün temelinde böyle bir risk vardır; çünkü Platon sanat eserinin insanlar bilhassa da gençler üzerinde ne denli etkili olduğunun bilincindedir. Filozof hakikatin bilgisine vâkıf olmak bir yana hakikat ile görünüş arasındaki ayrımdan dahi haberdar olan kimselerin sayısının ziyadesiyle az olduğunun farkında olduğunu belirtir. Bu nedenle sanat eserinin hakikate vâkıf filozof tarafından denetlenmesi gerektiğini düşünür (Helath, 2013, s. 25-29).

Ion'dan Devlet'e kadar filozofun şairlere dolayısıyla sanatçılara yönelttiği eleştiriler düşünüldüğünde Platon'un eleştirilerinin temel sebebinin şairlerin bilgisiz olmaları olduğu görülmektedir. Platon şiirin iyi bir şiir, şairin de iyi bir şair olması için şairin erdeme dair bilgiye muttali olmasını lüzumlu görür. Erdeme dair doğru bilgiye vâkıf şairin şiiri de muhatabını erdeme yönlendirecek nitelikte olacaktır. Erdemin doğru bilgisine vâkıf şair ise tahmin edileceği üzere filozoftur (Levin, 2001, s. 147-148-151). Filozof sanat eserinin toplumu dönüştürme potansiyelinin farkında olduğu için bütün bileşenlerin hakikat ile erdem ile ilişkisini sıkıca dokur. Hem hakikatin bilgisine muttali hem de erdemli olan sanatçı filozoftur. Bu niteliklere haiz sanatçının eseri, nüvesi erdem olduğundan erdeme dair olacaktır ve muhatabını erdemli olmaya teşvik edecektir.

Platon Antikçağ'da insanların hayatında önemli bir yeri olan tür olan tragedyadan yola çıkarak sanat eserinin taşıması gereken nitelikleri detaylı bir şekilde ortaya koymaya çalışır. Filozof tragedyanın ölçülü, dindar ve cesaretli karakterlerin taklidi olması gerektiğini ifade eder. Taklidi sunulan karakterler erdemli karakterler olmalıdır; çünkü bayağı bir karakterin taklidi izleyicinin karakteri kendisine örnek olarak alma riskini taşıdığı gibi oyuncuların da taklit ede ede bayağılığı huy edinme riskini taşımaktadır (Platon, 2015, s. 148). Platon hem seyircinin hem de oyuncunun ahlaki durumunu göz önünde bulundurarak kötülüğün tasvirini yasaklamıştır. Filozof ütopik devletinin her bir ögesini titiz bir şekilde belirlediği gibi sanat eserinin de her bir ögesini titizlikle ele alarak sanat felsefesini inşa etmiştir.

Filozofa göre seyirci bir panzehire sahip değilse kötü sanat eseri tarafından zehirlenir. Yani erdeme dair hakiki bilgiye sahip olmayan kimseler yani erdemli olmayan kimseler ahlaka mugayir davranışların taklit edildiği tragedyayı izlediği takdirde etkilenebilir, taklit edilen davranışlar benimsenebilir ve söz konusu etkilenmenin ve benimsemenin kitlesel bir boyut kazanması halinde toplumun ahlakı bozulur (Platon, 2015, s. 483). Anlaşılacağı üzere böylesi bir senaryonun gerçekleşmesi Platon için göze alınabilecek bir risk değildir. Bu sebeple filozof, erdemli olmayan sanatçıyı ve erdemli bir kimseye yakışmayacak davranışların taklidinden ibaret olan kötü sanat eserini kişinin ve toplumun ahlakını bozma endişesiyle ideal devletinden kovmuştur.

Anlaşılacağı üzere filozofa göre erdemli olmayan kimselerin tasvir edildiği tragedya hem tragedyayı canlandıran oyuncu hem de muhatap konumundaki seyirci açısından risklidir. Platon bir kimsenin bir şeyi taklit ede ede o şeyi alışkanlık haline getirebileceğini düşündüğünden erdemli olmayan davranışlarının taklidinin oyuncu tarafından özümsenerek ileride oyuncunun da erdemli bir kimse oluşunun önünde engel teşkil edebileceğini düşünür. Seyirci açısından ise maruz kaldığı erdemli bir insana yakışmayacak davranışların taklidini zamanla özümseme riski vardır. Bu sebeple filozof oyuncu kadar seyircinin de kötü tragedya karşısında risk altında olduğunu düşünür. Platon özel olarak insanı genel olarak ise toplumu tasarlamaya gayret ettiğinden sanat eserinin insan ve toplum açısından nelere sebep olabileceği sorusunu ciddiyetle cevaplamaya çalışmıştır (Helath, 2013, s. 22-26). Platon toplumdaki belirli bir gerçekliğin farkındadır. Pek az kimse ahlaka mugayir davranışların taklit edildiği bir tragedyayı izlerken söz konusu tragedyanın kendisi ve toplum bakımından ne derece riskli olduğu üzerine akıl yürütür. İnsanların çoğu izlediği tragedyada söz gelimi acı bir olay karşısında gösterilen refleksten etkilenir ve benzer bir olay yaşadığında benzer bir refleks gösterir. Tragedya boyunca maruz kalınan şeyin yalnızca bir oyun olduğunun rahatlığıyla verilen akıllı bir kimseye yakışmayacak tepkiler, kişinin ruhunda akla zıt hareket eden güdüleri güçlendirir ve benzer durumun seyircinin başına gelmesi halinde yine akıllı bir kimseye yakışmayacak tepkiler verme olasılığı artar. Dolayısıyla muhatap konumunda olduğu durumda da sanat tecrübesi kişiyi şekillendirme gücüne sahiptir (Helath, 2013, s. 39).

Ahlaka mugayir davranışların taklidinin kişinin erdemli bir kimse olması önünde ciddi bir engel olacağı riskinden dolayı Platon için kötülüğün tasviri söz gelimi bir çiçeğin hatalı bir şekilde tasvir edilmesine nazaran daha büyük oranda kabul edilemezdir. Bir çiçeği hatalı bir şekilde resmetmek, ressamın botanik bilgisinin yetersiz olduğunu gösterirken kötülüğün tasviri hem sanatçının erdemli olmadığının işareti hem de seyircinin erdemli bir kimseye dönüşmesini engelleyebilecek mahiyette bir hatadır. Bu nedenle Platon çiçeğin yanlış tasviri ile kıyaslanamayacak düzeyde kötülüğün tasvirini meşru görmeye gidebilecek tüm yolları tıkamaya çalışmıştır (Helath, 2013, s. 45).

Anlaşılacağı üzere Platoncu felsefede sanat, ahlak ile sıkı bir şekilde ilişkilidir. Platoncu sistemde sanatın gayesi de tümüyle ahlakidir. Esasında filozof için sanatı da kapsayacak şekilde ne teoride ne de pratikte ahlaktan taviz verilmesi söz konusu dahi olamaz. Bu çıkarımın yapılmasını filozofun Devlet adlı eserindeki şu pasaj mümkün kılmaktadır: "Çünkü iyi ya da kötü olma savaşı büyük bir savaştır dostum Glaukon, sanıldığından da büyük bir savaş. Bu bakımdan ne şan ne şeref ne zenginlik ne yüksek mevkiler ne de şiir, doğruluğu ve öbür erdemleri yüzüstü bırakmamıza değmez." (Platon, 2015, s. 507). Söz konusu hassasiyet sebebiyle Platon ideal devletinde tanrılar adına yazılmış ilahilerle erdemli kimselerin methedilmesine dair şiirlere müsaade etmiştir (Platon, 2015, s. 505).

Sanata ahlaki bir gaye atfetmesiyle uyumlu olarak Platon sanatta gaye olarak hazzı açık bir şekilde reddetmiştir. Filozof için muhatabına yalnızca haz yaşatan sanat eseri, muhatabının erdemli bir kimse olmasını kolaylaştırmayacağından hem çirkin hem de kötüdür. Daha ağır bir ifadeyle filozof şiir ya da tragedya olması fark etmeksizin böyle eserlerin dalkavukluktan ibaret olduğunu ifade etmiştir. Hem şiir hem de tragedya toplum yapısını şekillendirme potansiyeline sahip olmakla beraber filozofun yaşadığı toplumda kendilerine ziyadesiyle rağbet edilen iki türdür. Ancak söz konusu potansiyeli doğru bir şekilde değerlendirmedikleri takdirde hem şiir hem de tragedya Platon nezdinde sofistlerin retoriği kadar tehlikelidir. Böylesi eserleri yaratan sanatçılar da Platon için sofistler ile eş değerdir. Esasında muhatabına yalnızca haz yaşatmayı gaye edinen tragedya ve şiir yazarları filozof nezdinde sofistlerden daha alçaktır; çünkü sofistlerin muhatabı yalnızca zengin ve özgür kimselerdir. Tragedya ve şiirde muhatap, zengin fakir ya da hür köle ayırt etmeksizin toplumun her kesimidir. Bu durum kötü tragedya ve kötü şiiri sofistlerden daha tehlikeli kılmaktadır. (Platon, 1999, s. 52-53)

Platon'a göre tragedya izlerken hissettiklerimiz gerçektir ve benzer durumların başımıza gelmesi halinde tragedya izlerken gösterdiğimiz reaksiyonları gösterme ihtimalimiz yüksektir. Filozofun tragedyaya dair daha büyük kaygısı tragedya sonunda izlediklerimizden edindiğimiz çıkarımın kararlarımızı etkilemesidir. Ona göre sanat eseri, kişinin rasyonel olmayan yanına hitap ederek rasyonel kararlar vermesini engelleyebilmektedir. Bu nedenlerle filozof tragedyanın şekilsel yönünden ziyade barındırdığı fikre odaklanır. Yukarıda da ifade edildiği gibi oyuncu gibi seyircinin de ahlaki duruşunu olumsuz manada etkileyebilme potansiyelinden dolayı ideal devletinde yalnızca ilahilere ve övgü şiirlerine müsaade etmiştir. Filozofun sanat ile ahlak arasında kurduğu sıkı bağın bir diğer göstergesi de devletinde şiiri yasaklarken resmi yasaklamamasıdır (Kamtekar, 2019, s. 617-620).

Anlaşılacağı üzere Platoncu sistemde sanat eserinin mahiyetinin ne olduğu, sanatçının neden bir eser yaratmak istediği, sanat eserinin ne şekilde yaratıldığı gibi soruları cevaplamak kişiyi Platon'un ahlak felsefesi hakkında konuşmayı gerektirmektedir. Dahası söz konusu soruların tümü Platoncu sistemde ahlaka dair sorulara dönüşmektedir (Halliwell, 2012, s. 181).

Platon sanat ile ahlak arasında inşa ettiği sağlam bağı birden fazla şekilde temellendirmiştir. Temellendirmelerden bir diğeri de filozofun kötülük gibi çirkinliğin de alemdeki düzeni bozduğu kanaatidir. Platon kötülük ile çirkinlik arasında alemin nizamını bozmak açısından bir özdeşlik ilişkisi kurmuştur (Platon, 1999, s. 32). Hem kötülüğün hem de çirkinliğin alemdeki nizamı bozmaları Platoncu felsefede sanat ile ahlakın başka bir kesişim noktasıdır. Yaşadığımız çağda iyilik ve kötülüğün ahlak felsefesinin; güzellik ve çirkinliğin ise sanat felsefesinin konusu olmasına alışık olsak da böylesi sınıflandırmalar Platoncu felsefe için söz konusu değildir. Dahası Platon'a göre çirkinlik, kötülüğün alemdeki tezahür şeklidir. (Plato, 1921b, 227d-228a). Buradan anlaşılması gereken, erdemli olmayan kötü bir sanatçının yarattığı eserin çirkin olacağı ve alemin nizamı ile uyumsuzluk arz edeceğidir. Bu mesele Sokrates'in ağzından Platon tarafından şu şekilde ziyadesiyle açık bir şekilde ifade edilmiştir: "Bu durumda kötülerin ruhunda kanaat, arzu, cesaret, zevk, akıl ile acının genel uyumsuzluğunu görmüyor muyuz?" (Plato, 1921b, 228b). Erdeme ulaşamamış kötü bir kimsenin cesaretli olmaması, akıllı olmaması ya da kanaat sahibi olmaması epey anlaşılır bir durumdur; ancak erdeme ulaşamamış kötü bir kimsenin zevkten mahrum olması Platoncu sanat felsefesinin özgün yönlerinden biridir. Yani ahlaki açıdan makbul olmayan bir kimsenin sanat bakımından da zevkli bir kimse olamayacağı için makbul bir kimse olması düşünülemez. Böyle bir kimse sanatçı olarak bir eser yaratmaya kalkarsa eseri çirkin olacağı gibi alemdeki nizam ile de uyumsuzluk arz edecektir.

Platon çirkini de göz ardı etmez yani güzel sanat eseri kadar çirkin sanat eserinin de varlığının farkındadır. İyi şair bulunduğu gibi kötü şair; iyi ressam olduğu gibi kötü ressam da vardır (Plato, 1921, 429a). Yukarıda da ifade edildiği gibi çirkin alemdeki nizama uygun olmayan iken güzel ise söz konusu nizam ile uyumludur (Platon, 2000, s. 57). Uyum, Platon tarafından önemsenen bir kavramdır. Bu durumun sebebi, filozofun uyumu Tanrı'nın bir vergisi olarak görüşüdür. Yani Platon'a göre uyum, insanlar eliyle yaratabilecek bir şey değildir; Tanrı eliyle yaratılmıştır. Uyumu filozof bir şeyin ölçü ve zarafetten yoksun olmaması şeklinde tanımlar (Plato, 1925a, 47d-e). Uyum Platoncu sistemde sanat felsefesi için önemli olduğu kadar ahlak felsefesi için de önemli bir kavramdır. Platon hem çirkinliğin hem de kötülüğün tanımını uyumdan hareketle yapmıştır. Çirkinlik uyumsuzluktan ibaretken kötülük de kişinin ruhundaki uyumsuzluktan ibarettir (Plato, 1921b, 228a).

İyiyi ahlak ekseninde düşündüğümüzden çok daha geniş bir yelpazede düşünmemiz kaydıyla Platon için düzen ve uyumun iyiliğin alameti olduğu söylenebilir (Levin, 2001, s. 139). Bu durum şu şekilde daha açık ve anlaşılır kılınabilir: Öncelikle iyi dendiğinde çalışmanın başında değinilen tüm iyilerin iyiliklerinin kaynağı olan iyi ideası anlaşılmalıdır. Düzen ve uyumun iyiliğin alameti olduğu ifade edildiğinde kastedilen iyiliğin kaynağı olan hakiki iyidir. Düzen ve uyum iyiliğin işaretidir çünkü varlığın tümü iyiliğini hakiki iyiden aldığından aleme bakıldığında görünen düzen ve uyumdur. Çirkin olan söz konusu düzene ve uyuma aykırı olandır. Bu durum sanat eseri için de geçerli olacaktır. Erdemli olmayan kimselerin taklit edildiği tragedya ya da hakikatin taklidinin taklidi olan bir resim tablosu, çirkin olduğu gibi alemdeki uyumu da bozacaktır. Bu sebeple iyiliğin ve güzelliğin yansımalarından biri olan sanat eserinin gayesinin ahlaki olduğu ve söz konusu ahlaki gayenin, eserin alemin düzenine uyumu olduğu söylenebilir.

Platoncu sistemde sanat ve ahlak ilişkisi söz konusu olduğunda dikkat çekilmesi gereken bir nokta bulunmaktadır. Filozof sanatın ahlaki bir gayesi olduğunu düşünse de sanatı ahlaka indirgemez. Filozofun sanatı ahlaka indirgemesinin mümkün olmadığı, sanat tecrübesinde hazzı lüzumlu görmesinden anlaşılmaktadır. Yani Platon her ne kadar sanatta gaye olarak hazzı reddetse de sanat eserinin muhatabına haz yaşatması gerektiğini düşünür. Güzel sanat eseri muhatabını erdemli bir kimse olmaya teşvik ederken aynı zamanda ona haz yaşatır. Ancak bu noktada şu husus önem arz etmektedir: Platon'a göre erdemli bir kimseye haz veren sanat eseri ile erdemli olmayan bir kimseye haz yaşatan sanat eseri birbirinden farklıdır. Filozofun kıstası elbette erdemli kimsedir. Yani bir sanat eserinin güzel şeklinde nitelenebilmesi için erdemli kimselere haz yaşatması gerekmektedir. Ya da erdemli kimselere haz yaşatan sanat eseri güzel şeklinde nitelenebilir (Platon, 1998, s. 94).

Platon'un sanata atfettiği gaye ile alakalı söylenenlerin tümü şu şekilde özetlenebilir: Platoncu sistem de dahil olmak üzere Grek düşüncesinde iyi ile güzel birdir ve Platoncu sistemde varlığın tümü gibi sanat eserinin de hem varlığının hem de güzelliğinin kaynağı iyi ideasıdır. Doğal varlıklar ile sanat

eseri arasındaki temel fark, sanat eserinin varlığını sanatçının elinde ve sanatçının eliyle kazanmasıdır. Sanatçının eliyle varlık kazanan eser, tanrının alemde kurduğu düzen ile uyum içindedir. Alemdeki düzeni bozan sanat eseri ise çirkin olandır. Sanat eserinin güzelliğinin alameti ise eserin tohumu olarak düşünülebilecek sanatçının donandığı doğruluk ve ölçülülük değerlerinin sanat eserinde patlayıp açılarak muhatabı da doğruluğa ve ölçülülüğe yönlendirmesidir. Bu sebeple Platon'a göre erdemli sanatçının erdeme dair eseri ancak güzel şeklinde nitelenmeye layıktır. İyiye, doğruya ve güzele dair hakiki bilgiye muttali olmayan sanatçı görünüşlerin taklidi ile uğraşacak ve eseri hakikatten iki derece uzaklaşacaktır. Böylesi eserlerin muhatabı da tıpkı sanatçısı gibi iyiliğe, doğruluğa ve güzelliğe dair hakiki bilgiye muttali olmayan, hakikate ulaşamayan kimseler olacaktır. Filozofa göre böylesi sanatçıların ve böylesi eserlerin devlette yeri yoktur. Platon'un ideal devletinde yalnızca insanları erdemli olmaya yakınlaştıracak eserlere ve sanatçılara yer vardır.

2. Sanatın İşlevi

Platon'a göre sanat eserinin doğasının ve Platon'un sanat eserine atfettiği gayenin ne olduğu soruları cevaplandığına göre gaye ile alakalı olarak cevaplanması gereken son soru sanat eserinin işlevinin ne olduğudur. Sanata dair bugünkü kabullerimiz düşünüldüğünde sanat eserinin belirgin bir işlevinin oluşu ya da böylesi bir gereklilik şaşkınlığa yol açabilir. Fakat Antikçağ'da sanata dair kabuller bugünkünden çok farklıydı. Antikçağ'da sanatın tıpkı zanaat gibi belirli bir işlevi vardı. Sanat, o dönem insanı için bir üretim şekliydi ve sanat eserleri de zanaat neticesinde üretilen nesnelere benzer şekilde bir işleve sahipti. Tekhne kavramı Antikçağ'da söz konusu algıyı ortaya koyan, zanaatı ve sanatı bünyesinde barındıran kavramdır. Zanaat ya da sanat oluşu fark etmeksizin tekne her çeşit yapıp etmeye işaret eden kavramdır. Aynı zamanda tekhne de poiesis'in yani yaratmanın çatısı altındadır (Heidegger, 1998, s. 53).

Tekhne, dokumacı, balıkçı gibi zanaatkarların üretimi ile ressam, heykeltraş gibi sanatçıların üretimini aynı çatı altında toplayan kavramdır. Tekhne, zanaat ile sanat; zanaatkar ile sanatçı arasında kurulan köprünün alametidir. Kavram olarak tekhne "ereği bir şey ortaya koyma, yaratma olan ve doğru bir plana göre yönlendirilmiş bir beceri" manasına gelmektedir. Zanaat ile sanat arasında belirli bir amaca ulaşmak ve söz konusu amaca ulaşmak için belirli bir ürün üzerinde çalışmak bakımından bir ilişki kurulmuştur (Bozkurt, 1995, s. 17). Tekhne kavramının ortak kullanımı tıpkı zanaat gibi sanatın da işlevinden bahsetmemizi mümkün ve gerekli kılmaktadır.

Tekhne kavramının zanaat gibi sanatı da bünyesinde barındırması sanatın zanaat gibi mekanik bir işlem olarak görüldüğü anlamına gelmez. Bir eser ortaya koymaları, bir gayeye matuf olmaları ve bir işlevi yerine getirmeleri bakımından benzer olsalar da Platon sanatın zanaata nazaran özel bir uğraş olduğunun bilincindedir. Filozofun sanatı mekanik olması mümkün olmayan özel bir uğraş olarak gördüğünü, sanatçının ilhamla yarattığını kabulünden anlamaktayız. Platon'a göre sanatçı tanrıdan aldığı ilhamla yaratır. Dahası şair, yeryüzünde tanrı adına konuşuyor gibidir. Şair, kaynağı tanrı olan ilhamla tanrının kendisine söyletmek istediklerini halka iletir. Filozofa göre şair, içindeki ilhamla tanrının esiri gibidir (Plato, 1925b, 534c-d; Verdenius, 1962, s. 4). Dolayısıyla her ne kadar tekhne ortak kavramıyla karşılanıyor olsalar da sanat ile zanaat farklı yaratma şekilleridir.

Zanaattan farklı olacak şekilde sanatın mekanik bir işlem olmadığı, sanatçının kaynağı tanrı olan ilhamla eserini yarattığı anlaşıldığına göre sanatın işlevi irdelenmeye devam edilebilir. Platon'a göre sanat eserinin de pratik bir fayda sunması gerekmektedir. Filozofun söz konusu görüşü Homeros'a hitaben sorduğu sorudan anlaşılmaktadır. Platon Homeros'un iyi bir şair olduğunu iddia etmesi durumunda toplum için iyiliğe ne şekilde aracı olduklarını göstermesi gerektiğini ifade eder. Eserleri hangi devletin daha iyi yönetilmesini sağlamıştır? Platon bu sorunun cevabının olmayışının böylesi eserlerin hakikatten üç derece uzak; sanatçılarının ise erdemin mahiyetine vâkıf olmadıklarının kanıtı olduğunu ifade eder (Platon, 2015, s. 491).

Platon sanat eserinin eğitimde işlevsel olarak kullanılabileceğini düşünmüştür. Sanat eserinin gayesinin kişiyi ve toplumu erdeme yakınlaştırmak olması dolayısıyla sanatın ahlaki bir gayesinin oluşu sanat eserinin eğitim alanında işlev kazanmasını mümkün kılmıştır. Sanatın kişiyi ve toplumu etkileme potansiyeli de sanat eserini Platon için eğitimde kullanılacak kıymetli bir araç haline getirmiştir. Ayrıca filozof çocukların eğitimde dahi keyif almak istediklerini, yaşlıların çoktan donandığı ahlaki değerler ile çocukların sanat eseri aracılığıyla keyif alarak donanabileceğini ifade eder. Filozof bu noktada bir benzetmeye başvurur. Nasıl ki tadı lezzetli olmayan şifalı bitkiler tahammül edilesi olması için lezzetli

şeylerle tüketiliyorsa çocuklar ve gençler tarafından belirli ahlaki değerler de sanat vesilesiyle öğrenilebilir ve benimsenebilir. Bu sebeple uyumlu melodilerden müteşekkil müzik eserlerinin ve erdeme dair tragedyaların filozofun devletinde kıymeti yüksektir (Platon, 1998, s. 95).

Platon eğitimde bilhassa müzik ve dansın önemli bir yeri olduğunu düşünür. Öyle ki müziğin ve dansın ne şekilde güzel olacağı sorusunu açık bir şekilde cevaplamazsa eğitime dair verdiği emeğin tümünün boşa gideceğini ifade eder. Müziğin ve dansın hangi özellikleri taşıdıkları takdirde güzel olacakları sorusunu cevaplandırmak adına öncelikle güzel ezgi ve güzel figürü tanımlar. Filozof figürü, belirli karakterlerin belirli şekillerde taklit edilmesi olarak tanımlar. Söz konusu tanımdan anlaşılacağı üzere söz gelimi korkak bir kimsenin dansta figürü farklı iken cesur bir kimsenin figürü farklıdır. Elbette korkak bir kimsenin figürü çirkin şeklinde nitelenirken cesur kimsenin figürü ise güzel şeklinde nitelenmektedir. Kısacası Platon'a göre hem ruhun hem de bedenin erdemli halini sunan tüm figürler güzel şeklinde nitelenirken hem ruhun hem de bedenin bayağılığını sunan figürler çirkin şeklinde nitelenecektir. Müziğe gelindiğinde ise Platon'a göre müzik söz konusu olduğunda ölçüt hazdır. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken husus kimin haz duyduğudur. Yani filozofa göre bir eserin güzel şeklinde nitelenebilmesi için herhangi bir kimseye haz vermesi yeterli değildir. Bir eserin güzel şeklinde nitelenebilmesi için erdemli ve eğitimli bir kimsenin o eserden haz duyması gerekmektedir. Böylesi bir eser eğitimde işlevsel olacaktır. Müzik ahlak eğitiminde araç olarak kullanılabilir; çünkü güzel bir eser kişinin uyumlu bir ruh haline bürünmesini kolaylaştırır. Dolayısıyla güzel bir sanat eseri tanrının düzeniyle uyumlu olduğu gibi kendisine iltifat gösteren gençlerin ruhunu da tanrının düzeniyle uyumlu kılacaktır (Platon, 1998, s. 87-95).

Platon dansa ve müziğe eğitimde yer açarken belirli bir gerçeklikten hareket eder. Filozof gençlerin hem ruhen hem de bedenen hareketli olduğunun farkındadır. Filozof dansın gençlerin içsel fırtınalarını dindirerek onları sakinleştireceğini düşünür. Müziğin ne denli haz verici olduğu ise herkesin kabulüdür. Elbette şiir ve tragedyada olduğu gibi müzikte de hazzın gaye oluşu söz konusu değildir. Dans, cesaret gibi erdemli davranışları kişiye hatırlatacak figürlerden müzik ise kişiyi erdemli olmaya meylettirecek melodilerden oluşmalıdır. Böylesi bir eserden elbette ki erdemli kimse haz duyacaktır (Kamtekar, 2019, s. 623-624).

Sonuç ve Öneriler

Platon'a göre kurduğu tutarlı sistemin her bir parçası gibi sanatın gayesinin de kişinin ve toplumun erdemli olmasını sağlamak olduğu söylenebilir. Filozofun sanatçıyı devletinden kovduğu doğru olmakla beraber söz konusu sanatçının ideayı yani hakikati değil ideanın taklidini tekrar taklit eden sanatçı olduğu unutulmamalıdır. Hakikatin bilgisine vâkıf erdemli sanatçının ve böylesi sanatçıların muhatabını erdeme yönlendiren eserlerinin ise filozofun devletinde kıymetli bir yeri vardır. Filozof hakikat, sanatçı ve eser arasında kurulması gereken sağlıklı bağın nadirattan olacağını öngördüğünden hakikatin bilgisine muttali filozoflar tarafından sanatçının kontrol altında tutulmasını elzem görmüştür. Her ne kadar ahlak ile aralarında sıkı bir bağ olsa da Platon sanatın insana haz veren bir aktivite olduğunun farkındadır. Bu nedenle filozof sanata eğitimde önemli bir yer tahsis etmiştir. Filozofa göre nüvesi doğruluk ve ölçülülük değerleri olan sanat eseri, eğitimin bir parçası kılınarak kişinin ve toplumun erdeme ulaşmasını kolaylaştıracaktır. Sanata ahlaki bir gayenin atfedilmesi ve sanat eserinin doğası gereği belirli bir işleve sahip olması bugünkü sanat algımız ile uyumlu olmasa da Platon'un sunduğu çerçeve müzelere, sergilere hapsolmuş sanat eserini özgürleştirerek kişiyi erdeme bir adım dâhi olsa yakınlaştırmayı vadetmektedir.

Bu çalışma henüz tamamlanmayan "Klasikten Postmoderne Sanatın Konumu ve Dönüşümü" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. /This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "The Position and Transformation of Art from Classical to Postmodern", (PhD Dissertation, İstanbul University, İstanbul/Türkiye, 2026).

Kaynakça

Bozkurt, Nejat. (1995). *Sanat ve estetik kuramları*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Hafız, Muharrem. (2015). Platon, Aristoteles ve Plotinus'ta mimesis teorisi. *İslami Araştırmalar***,** XXVI(1), 45-52.

Halliwell, Stephen. (2012). Beyon the mirror of nature: Plato's ethics of visual form. A. E. Denham (Ed), *Plato on Art and Beaut*y içinde (s. 173-204). Palgrave Macmillian.

Heidegger, Martin. (1998). *tekniğe ilişkin soruşturma* (D. Özlem Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.

Helath, Malcolm. *Ancient philosophical poetics.* New York: Cambridge University Press.

Kamtekar, Rachana. (2019). Plato on education and art. G. Fine (Ed.), *The Oxford Handbook of Plato* içinde (s. 605-626). New York.

Levin, Susan B. (2001*). The ancient quarrel between philosophy and poetry revisited: Plato and Greek literary tradition.* New York: Oxford University Press.

Lodge, Ruper C. (2014). *Plato's theory of art.* Londan and New York: Routledge.

Plato, (1925a). *Plato in twelve volumes vol. 9* (W.R.M. Lamb Çev.). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Plato. (1921a). *Plato in twelve volumes vol. 12* (H. N. Fowler Çev.). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Plato. (1921b). *Plato in twelve volumes vol. 12* (H. N. Fowler Çev.). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Plato. (1921c). *Plato in twelve volumes vol. 12* (H. N. Fowler Çev.). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Plato. (1925b). *Plato in twelve volumes vol. 9* (W.R.M. Lamb Çev.) Cambridge, MA: Harvard University Press.

Plato. (1966). *Plato in twelve volumes vol. 1* (H. North Fowler Çev.). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Platon. (1998). *Yasalar* (C. Şentuna ve S. Babür Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Platon. (1999). *Gorgias* (M. Rifat-S. Rifat Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Platon. (2000). *Şölen* (A. Erhat ve S. Eyuboğlu Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Platon. (2015). *Devlet* (H. Demirhan Çev.). İstanbul: Islık Yayınları.

Tunalı, İsmail. (1983). *Grek Estetik'i: güzellik felsefesi sanat felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Verdenius, Willem Jakob. (1962). *Mimesis: Plato's doctrine of artistic imitation and its meaning to us,* Leiden: E. J. Brill.